

σταση σκορπίζοντας τὰ φῶτα τῶν ιδεῶν, τῶν ἐνθουσιασμῶν, τῶν ἐξάρσεων, τὰ εἰρηνοφόρα ἀγγέλματα μιᾶς ἀσφαλισμένης κυριαρχίας πάνω στὴν ἀπέραντη θάλασσα τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, προσελκύει τοὺς μετρημένους πιστοὺς τῆς με λάμψεις ποὺ σχίζουσι τὸ ἔρεβος τοῦ ἀνέκφραστο καὶ ξυπνᾷ λησμονημένους ἀνθρώπινους καὶ μούς, προχωρώντας σὲ μιὰ περιοχὴ ὀλοένα ἀπώτερη, ὀλοένα ἐγγύτερη στὶς σκοτεινὲς ρίζες τοῦ ὄντος. Οὐτε στιγμὴ δὲν φεύγει ἡ ποίησή τους ἀπὸ τῆς ζώης τῆς ἐπαφῆς μετὰ τὴν ὠμὴ ἐσωτερικὴ ἀλήθεια καὶ ποτὲ δὲν ἀνοίγει δρόμο πρὸς τὴν τέλεια ἀπολύτρωση. Τὰ διαλείμματα τῆς αἰθρίας ποὺ σπέρνονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, μέσα στοὺς στίχους τους, οἱ παροδικὲς θέες γαλάζιου, δὲν σημειώνουν παρὰ τὸ φευγαλέο πέρασμα μιᾶς ὀπτασίας, ἕνα πλησίασμα ὀνειροσπερου ἀγαθοῦ ποὺ χαρίζει γιὰ λίγο στὴν ψυχὴ τὴν εἰκόνα του καὶ ἔπειτα πάλι χάνεται στὰ βάθη τῶν ἀπόκοσμων δριζόντων ἀπ' ὅπου ἀνάτειλε. Τὸ ἴδιο περαστικὲς εἶναι μέσα στὴν ποίηση αὐτὴ καὶ οἱ ἐκστατικὲς καταστάσεις, ἡ ἔκλυση ἐκείνη καὶ τὸ ἡμέρωμα ποὺ βρίσκουν τὴν ἔκφρασή τους σὲ ἑναρμόνιες οτροφές καὶ σὲ μουσικὰ μεσοουρανήματα τῶν στίχων. Αἰσθάνεται κανεὶς πῶς οἱ ἀνθρώποι ποὺ πέρασαν ἀπὸ τέτοιες βραχύπνοες μεταρσιώσεις μόλις ἐξουδετέρωσαν γιὰ λίγες στιγμὲς τὴν ἀσβεστη ἐστία τῶν ἀνεκπλήρωτων πόθων καὶ τῶν νοσταλγιῶν ποὺ καίει στὰ σπλάχνα τους.

Μέσα στὴν ἱστορία τῶν παγκόσμιων γραμμάτων τὰ παραδείγματα τῶν ποιητῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι σπάνια, ὅσο γυρίζει κανεὶς στοὺς περασμένους καιροὺς, ἀραιότερα. Ἡ ὀρθόδοξη γραμματολογία ἢ δὲν τοὺς ἀναφέρει καθόλου ἢ συνοδεύει τὰ ὀνόματά τους με χαρακτηρισμοὺς πολὺ λίγο τιμητικούς, ὅπως ἐκεῖνος τῶν *poetes mineurs*, τῶν ποιητῶν δευτερεύουσας σημασίας ποὺ ἔζησαν ἄσημοι κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τῶν μεγάλων. Μὰ ἡ ποίηση ποὺ δεσπόζει σήμερα στὸν ὀρίζοντα, ἡ νεώτατη ποίηση ἢ δική μας, αὐτὴ ποὺ ψάχνει, καθὼς εἶπα, γιὰ μιὰ σφαῖρα κάπως ὑποχθόνια τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἔξω ἀπὸ τριμμένες καὶ μηχανικὲς καταστάσεις, ἀναγνωρίζει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς «ἐλάσσονες ποιητές», ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀφανεῖς, τοὺς πρωτομάρτυρες καὶ τοὺς ἀρχηγούς της.¹

1. Με αἰσθημα ὁμοιοπάθειας καὶ συγγενικῆς στοργῆς ὁ Παῦλος Βερλαῖν ὀνόμασε πέντε συγχρόνους τοῦ ποιητῆ, — τὸν Τριστάν Κορμπιέρ, τὸν Ρεμπώ, τὸν Μαλλαρμέ, τὴν Μαρσελὶν Ντεμπόρντ Βαλμόρ καὶ τὸν Βιγιέ Ντελίλ Ἀντάμ, — καθὼς καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτοῦ του, τὸν «φτωχὸ Λελιάν», ποιητὲς καταραμένους. Μίλησε γι' αὐτοὺς, σύντομα, ἐνδεικτικὰ, σ' ἕνα βιβλιαράκι ὅπου εἰδοποιεῖ τὸν ἀναγνώστη πῶς ἀντὶ καταραμένοι θὰ ἔπρεπε νὰ πεῖ ποιητὲς ἀπόλυτοι, — ἀπόλυτοι χάρις στὴ φαντασία, ἀπόλυτοι στὴν ἔκφραση, — ἀλλὰ προτίμησε τὴ λέξη «καταραμένοι» γιὰ ν' ἀποδώσει, καὶ γιὰ ν' ἀνταποδώσει με μιὰ πρόκληση, τὸ

Χρωστῶ νὰ τονίσω ἀμέσως ὅτι ἡ ποίηση ποὺ ὀνομάζω νεώτατη δὲν εἶναι ὅλη ἢ ἀπάλιωτη ἀκόμα σὲ στίχους παραγωγὴ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀλλὰ μόνο ἕνα μέρος της, ἕνας ξεχωριστὸς βλαστὸς ἀπὸ τὸ δέντρο της. Καὶ γιὰ νὰ γίνω ἀκόμα σαφέστερος δηλώνω πῶς πρόκειται γιὰ τὸ ποιητικὸ ἐκεῖνο ρεῦμα ποὺ ἔδωσε ὅτι πιὸ πρωτότυπο φανερώθηκε μετὰ τὰ ρομαντικὰ χρόνια καὶ ποὺ ἔφτασε ὡς τὶς μέρες μας περνώντας ἀπὸ πολλοὺς σταθμοὺς καὶ δημιουργώντας τέλος τὴν ποίηση τὴν εἰκονοκλαστικὴ καὶ ἀσυμμόρφωτη ποὺ θάλλει σήμερα στὰ περὶχωρα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ. Ρεῦμα ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ ξεκινημένο. Μάταια θὰ προσπαθοῦσε νὰ προσδιορίσει κανεὶς με ἀκρίβεια τὴν πρώτη ἱστορικὴ του ἀφετηρία. Ἡ ὀμίχλη σκεπάζει τὶς πηγές του. Ὅσο μερικὰ ὀνόματα ποὺ τὰ ἔντυσε ἡ ὕστεροφημία με αἰφνίδια δόξα, — ὅπως τοῦ Ζεράρ ντε Νερβάλ, τοῦ Ἐντγκαρ Πόε, τοῦ Μπωντελαίρ, τοῦ Ρεμπώ, τοῦ Λωτρεαμόν καὶ τοῦ Ἀπολλιναίρ, — μᾶς βοηθοῦν, σὰν ὀνόματα ἀστρῶν, νὰ διακρίνουμε κατὰ προσέγγιση ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει καὶ ὡς ποῦ ἀπλώνεται μέσα στὸ φιλολογικὸ στερέωμα ὁ νέος ποιητικὸς Γαλαξίας.

Δὲν βάζω ἐδῶ στὴ σκέψη μου γεωγραφικὰ σύνορα ἀπὸ σκοποῦ. Ἄν ἀναφέρω μόνον ὀνόματα Γάλλων, — καὶ τοῦ Ἀμερικανοῦ Ἐντγκαρ Πόε ποὺ καὶ αὐτὸς στὴ Γαλλία περισσότερο παρὰ στὴν πατρίδα του καρποφόρησε, — εἶναι γιὰτὶ μέσ' ἀπὸ τὸ χωνευτήρι τῶν γαλλικῶν γραμμάτων βγήκε καὶ ἄστραψε πρώτη φορὰ ὀλοκάθαρο τὸ μέταλλο τοῦ νέου λυρισμοῦ. Στὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου μᾶς ἦρθαν δείγματα τῆς ποιητικῆς τεχνοτροπίας τοῦ αἰῶνα μας ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἰταλία, τὴν Ἰσπανία καὶ ἀπὸ ἄλλες χώρες. Ἐνας Ἀγγλος ποιητὴς, ὁ Θωμᾶς Ἐλιοτ ὁ σχολάρχης τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιᾶς, ἀ-

μίσος ποὺ τοὺς εἶχαν οἱ καθὼς πρέπει ἀναγνώστες. (Paul Verlaine, *Poètes Maudits*, Paris, Albert, Messein, 1920). Ἄσχετα με τὴν ἐπίκαιρη τούτη αἰχμὴ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ πέτυχε ἕνα βαθὺ στόχο. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ νέα ποίηση, ποὺ κληρονόμησε τὰ σημάδια τῆς μοιραίας αὐτῆς οἰκογένειας, τουλάχιστο τῶν πιὸ ἐντιπροσωπευτικῶν ἀπὸ τὰ μέλη της, εἶναι ποίηση καταραμένη, ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶναι ἀπόλυτη, σὰν κάθε καλλιτεχνικὴ δημιουργία σπρωγμένη στὰ ἄκρα. Γιὰ τὸν ἐνάρετο ἀνθρώπο ἢ γιὰ μιὰ κοινὴν φιλήσυχη καὶ αὐτάρεσκη, ποὺ ζεῖ μετὰ τὴν δίαιτα τῆς μετριότητος, καταραμένος εἶναι ἢ γίνεται ἐκεῖνος ποὺ κατέχεται ἀπὸ ὑπέρμετρα πάθη, ἐκεῖνος ποὺ βιάζει τὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Μετὰ τὶς ἴδιες ἀναλογίες μεταφερμένες στὴν αἰσθητικὴ τάξη, καταραμένος εἶναι ὁ ποιητὴς ποὺ δὲν σταματᾷ μπρὸς σὲ ὀρόσημα, ὁ μανιακὸς, ὁ ἰδεόληπτος, ὁ ἐγκάθετος μιᾶς σατανικῆς ἐμνευσης ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὴν τάξη τῆς πραγματικότητος, αὐτῆς ποὺ ἔπλασε ὁ Θεός, μετὰ τὴν τάξη μιᾶς πραγματικότητος ποὺ τὴν πλάθει ὁ νοῦς ἐνὸς ἀνθρώπου. Καὶ τέτοιος εἶναι ἢ θέλει νὰ γίνῃ ὁ σύγχρονος ποιητὴς. Ἄς σημειωθεῖ ἀκόμα πῶς ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ καταραμένου ἐπαληθεύεται σὲ πολλὰς περιπτώσεις καὶ στὴν κυριολεξία του, στὸ ἠθικὸ καὶ τὸ ψυχολογικὸ του νόημα, γιὰ λόγους ποὺ ἀναγόνται σὲ ὀρισμένες περιπλοκὲς τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας.

να κεφαλαίωσε τὰ συστατικά τῆς ἔννοιας τοῦ μοντέρνου στὴν ποίηση καὶ πρόσθεσε ἄλλα, πρωτότυπα, ποικίλες μορφῆς ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα ἐκτιμηθῆ ἢ ἀξία τους. Ὁμως παραμένει ἀληθινὸ πὼς ἡ Γαλλία μᾶς ἔδωσε τὸ ἀρχέτυπο καὶ τὴ βασικὴ αἴσθησι τοῦ νέου ρυθμοῦ.

Παράλληλα λοιπὸν πρὸς τὸ θετικὸ τοῦτο ξεχώρισμα, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ βάλουμε μέσα σὲ κάποιο ἱστορικὸ σχῆμα τὴ νέα ποίηση, ἕνα ἄλλο ξεχώρισμα, μιὰ φανερὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ πάει ν' ἀποτελέσει τὸ χαρακτήρα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς νέας ποιητικῆς ἐποχῆς καὶ σ' ἐκεῖνο ποὺ ἔδινε ἄλλοτε τὸν τόνο στὴν ποίηση, — μιὰ ἀπόλυτη ἑτερότητα οὐσίας, ὕφους, διαθέσεων, διεκδικήσεων, σκοπῶν, — σμίγει καὶ συναρμολογεῖ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ποίηση σὲ μιὰ κοινὴ συνομοταξία. Παλαιότατες ἀντιδικίες καὶ διαφορὲς διαλύονται στὸ φῶς μιᾶς νέας γενικῆς ἐποπτείας ποὺ ἐπὶ φελεῖται ἀπὸ τὸ μᾶκρος τῆς αὐξημένης ἀπόστασης καὶ συγχίζοντας τὰ πράγματα ρίχνει ἐπάνω τους ἕνα μανδύα ἐνότητας κάπως πρωθύστερης, καμωμένον μὲ ὅ,τι πέρασε ἀπαρατήρητο ἀπὸ γενεὲς προκατόχων, μὲ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἔμοιαζαν φυσικά καὶ σὰν αὐτονόητα καὶ ποὺ φάνηκαν οὐσιώδη συστατικά τοῦ παλιοῦ στίχου μόνον ἀφότου ἦρθε ἡ νέα ποίηση κι' ἔχτισε τὸ σπῆτι τῆς χωρὶς αὐτά. Ἄλλη μιὰ φορὰ ἡ φιλονικία τοῦ παλιοῦ καὶ τοῦ νέου τάραξε τὴ γαλήνη τῆς γραμματολογίας. Καὶ δὲν εἶναι παράξενο νὰ ἴδῃ κανεὶς ὄνόματα ἀσυμβίβαστα νὰ τὰ συμπλέκει ἀνέλπιστα κοινὴ τύχη. Γιὰ τὴν προχωρημένη κριτικὴ συνείδηση τοῦ καιροῦ μας ὁ Ἄντρέ Σενιέ π.χ., ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ κλασικισμοῦ ποὺ ψυχομαχοῦσε, καὶ ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, ὁ πρωτοστάτης τοῦ ρομαντισμοῦ, θὰ μπορούσαν νὰ βρεθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη καὶ νὰ μποῦν στὴν ἴδια σειρά. Ὅχι γιατί ἡ ἀντινομία ποὺ τοὺς ἔφερε ἀντιμέτωπους ἔχασε τὴν ἀρχικὴ σημασία της. Ἀπλῶς ἡ βία ἀπ' ὅπου ξεκινούσε ἡ σύγκριση ἀναμεταξύ τους ὑποχώρησε καὶ κάποιο σύνορο ἄλλαξε θέση ὥστε νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τῶν δυὸ ποιητῶν τὰ οἰκόπεδα.

Τὸ παραμέρισμα τοῦ ρομαντισμοῦ ἀπὸ τὴ συνηθισμένη του θέση θὰ σκανδάλιζε ἴσως περισσότερο ἀπὸ καθεστὶ ἄλλο. Ὡστόσο ἡ ἀναδρομικὴ συναδέλφωσή του μὲ ἀντίπαλες ἱστορικὰ τάσεις δὲν εἶναι τόσο σόλοικη ὅσο φαίνεται. Ὅσο κι' ἂν ξαφνίζει τὸ πρᾶγμα, ὁ ρομαντισμὸς ὅπως ἐνσαρκώθηκε στὰ μεγάλα του ὄνόματα, ὁ ζωογόνος καὶ μεγαλοφάνταστος ρομαντισμὸς δὲν ἦταν ἡ τέλεια ἀνατροπὴ καὶ σὲ ὅλα ἀντικατάσταση τοῦ κλασικοῦ καθεστῶτος. Ὅτε πρέπει νὰ λογαριάζεται σὰν ἡ μοναδικὴ βρυσομάννα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐπήγασαν ὅλες οἱ μορφές τῆς νέας εὐαισθησίας. Τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἔθιξα

λίγο πρὶν, μιλώντας γιὰ ὅλους μαζί τοὺς προδρόμους τῶν τελευταίων ποιητικῶν τάσεων, δὲν διακρίνουν ἕναν Οὐγκώ ἢ ἕνα Λαμαρτίνο, οὔτε τὸν Γουόρτσγουορθ, τὸν Βύρωνα καὶ τὸν Σέλλεϋ. Ἡ βούλα τοῦ ἀνικανοποίητου ἀνθρώπου, τὸ βιολογικὸ στίγμα ποὺ ἐμποδίζει τὸν κατὰ τὰ ἄλλα ἄξιο ποιητὴ νὰ ὀλοκληρωθεῖ καὶ νὰ ἡρεμήσει, — ἐπειδὴ στὸ σύμπλεγμα τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων του ὑπερτεροῦν ὀρμέμφυτα ποὺ ὀδηγοῦν πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς αἰσθητικῆς ἐπιτυχίας, — ἡ στυγνὴ ὑπερένταση τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, κάποια ἀπουσία τρυφερότητας, ἡ ἐξαγρίωση τοῦ ἐρωτισμοῦ ξαναγουρισμένου στὰ σαρκικά του φύτρα, αὐτὴ ἡ ξέφρενη μυστικὴ λατρεία τοῦ ἐξωλογικοῦ καὶ τοῦ ἀσυνείδητου ποὺ ὑπονομεύει τὰ πατροπαράδοτα θεμέλια τῆς ζωῆς καὶ ὑποτάσσει τὸν ἀνθρώπο στὸ κράτος μιᾶς νέας μαγείας, τὸ βαθύ αἰσθημα μιᾶς ἀπερίγραπτης ἀπώλειας, στὸ κεφάλαιο βέβαια τῆς ζωϊκῆς ἐπάρκειας καὶ τῆς ζωϊκῆς εὐτυχίας, ποὺ κανένα πνευματικὸ ἀντάλλαγμα καὶ καμμιά μὲ λέξεις ὑπεκφυγὴ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὸ ἰσοφαρίσει, — αἰσθημα ποὺ διατρέχει ἐπίμονα τὸ νεώτερο λυρισμὸ, — ὅλα τοῦτα δὲν ἔλκουν τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τὸν ἐπαναστάτη ρομαντισμὸ, γιατί παρ' ὅλα τ' ἄρρυθμα πρῶτα του βήματα ἐκεῖνος κατόρθωσεν ἔπειτα νὰ στερεώσῃ τὴν ἐξουσία του στὰ νεοκατακτημένα ἐδάφη καὶ νὰ πλάσῃ ἕναν ἀνθρώπινο τύπο ὑπερτροφικὸ ἴσως ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις μὰ καθόλου ἀνάπηρο. Ἡ πρώτη ἀρχὴ τους βρίσκεται σὲ κάποια ναυάγια, σὲ κάποια στίλβνα ὑδρόβια τοῦ βυθοῦ ποὺ τ' ἄφηκεν ἀκάλυπτα στὴν ἀκτὴ ἡ ρομαντικὴ παλῖρροια. Τέτοιο ἀπομεινάρι τοῦ ρομαντισμοῦ, — προικισμένο ὁμως μὲ πόση δύναμη μεταθανάτιας φιλολογικῆς ἐπίδρασης! — εἶναι τὸ λιγοστὸ ἔργο τοῦ ἀπόκοσμου Ζεράρ ντε Νερβάλ, τοῦ ποιητῆ ποὺ παραβίασε πρῶτος τὴν «ἐλεφάντινη πύλη» τοῦ βασιλείου τῶν ὀνείρων κι' ἄφηκε γιὰ κληρονομιά στοὺς κατοπινοὺς του τὴν ἐπίφοβη ἀνάμνηση τῆς σχιζοφρένειάς του.

Ἄρα λοιπὸν ὁ σπόρος ποὺ ἔδωσε τὸν καρπὸ τοῦ νεώτερου λυρισμοῦ δὲν ἔπεσε ἀπὸ τὰ χέρια τῶν καθαρῶν ρομαντικῶν, οὔτε ἡ ἀπαρχὴ τῆς νέας ποιητικῆς περιόδου βρίσκεται μέσα στὴ ζώνη τοῦ ρομαντισμοῦ, ἀλλ' ἔξω ἀπ' αὐτή, σ' ἕνα σημεῖο ποὺ μόλις τὸ ἄγγιξε σβύνοντας τὸ ρομαντικὸ κύμα.

Ὁ ρομαντισμὸς τῆς καλῆς ἐποχῆς, βγαλμένος ἀπὸ τὸ θρυλικὸ του περίβλημα καὶ ἀποκαταστημένος στὴν ἀληθινὴ του φύση, — ποὺ δὲν ἦταν ποτὲ ἀπόλυτα ἀντίθετη πρὸς κάθε ἔννοια συμβιβασμοῦ, οὔτε ἀνοικνόμητη καὶ ἀδιάπτωτα τραγικὴ, — συσσωματώνεται κι' αὐτὸς στὴν ὑπόλοιπη ποίηση καὶ προσθέτει καὶ τὰ δικά του στελέχη στὴν ἀτελεύτητη φάλαγγα τῶν λυρι-

κῶν πού ἔχουν γιά μᾶς τοῦτο τὸ κοινὸ μεταξὺ τους: ὅτι στάθηκαν ξένοι πρὸς τὰ ποιητικὰ ἰνδάλματα τῆς νέας καλλιτεχνικῆς ψυχῆς.

Ἔτσι ἔχουμε ἀντίκρου μᾶς δυὸ λυρικές ἐπικράτειες πού τις χωρίζει βαθὺ χαντάκι. Ἄπ' ἐκεῖ ὁ λυρισμὸς τῶν προγόνων μὲ ὄλες τις κατὰ τόπους καὶ καιροὺς παραλλαγές του, ἀπὸ τὰ πρῶτα του ψελλίσματα ὡς τὴν ὠραίαν ἀνθήση τῆς ὠριμῆς ἡλικίας, ὁ χθεσινός, ὁ προχθεσινός, καὶ ὁ προαιώνιος, κι' ἄπ' ἐδῶ ὁ λυρισμὸς ὁ ἀποστάτης πού ξεφύτρωσε κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα κι' ἔρριξε πέτρα πίσω του γιά νὰ μᾶς φέρει σιγά σιγά ὡς τὸ ἀνατρεπτικὸ κίνημα τῶν ὑπερρεαλιστῶν.

Τώρα σὲ τί ἀναλύεται ἡ διχοστασία καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ πόλοι πού γύρω τους περιστράφηκαν οἱ δυὸ ἀσυγκοινωνήτοι κόσμοι; Ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς τρόπους πού ὑπάρχουν γιά νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ ἀντίθεση τοῦ παλιοῦ καὶ τοῦ νέου ἐγὼ θὰ διαλέξω τὸν πιὸ ἀφηρημένο, — καὶ τὸν πιὸ σύντομο, — ἐκείνον πού θὰ δείξει ἀπὸ μέσα, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς γενετικῆς ψυχολογίας τοῦ καλλιτεχνικοῦ φαινομένου, ποῖο εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον καὶ ποιά ἡ ἔκτασις τῆς διαφορᾶς. Παίρνω γιά σημεῖο ἀφετηρίας τὸ ὑποκείμενον τοῦ ποιητῆ, κάπως αὐθαίρετα τυποποιημένο, γιά νὰ περάσω ἔπειτα ἀπὸ τὴν αἰτία στοῦ ἀποτελέσματος, ἀπὸ τὰ κλειστὰ κατάστιχα τῆς ψυχολογίας στ' ἀνοιχτὰ κατάστιχα τῆς αἰσθητικῆς.

* * *

Πρῶτο ἐρώτημα πού ἀνεβαίνει στὰ χεῖλη: ἄραγε βασιζέται σὲ κάποια, ἄς εἶναι καὶ χαλαρώτατη, συνδετικὴ ἰδέα ἡ κατάταξις σὲ κοινὴ κατηγορία ὄλων τῶν μορφῶν τοῦ ἱστορικοῦ πιά σήμερα λυρισμοῦ πού ἀναπαύεται καταποντισμένος στὸν ἤρεμο βυθὸ τῆς ἀθανασίας; Καὶ ποιά βάση μπορεῖ νὰ συγκρατήσῃ τέτοιαν ἀσπόνδυλη σύνθεσις;

Μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ τούτη τῆ στιγμή ἓνα ποίημα τοῦ Λογκφέλλου πού τὸ ἔφερε γιά παράδειγμα μορφῆς ὁ Ἔντγκαρ Πόε ὅταν σ' ἓνα περιλάλητο ἄρθρο του θέλησε νὰ χαράξῃ τὴν ἀληθινὴ, ὅπως ἐκεῖνος τὴν ἔβλεπε, φυσιογνωμία τῆς ποίησης καὶ νὰ προσδιορίσῃ τὴν οὐσίαν της.¹

Τὸ ποίημα ἔχει τὸν τίτλο Ἄ λ ἡ τ ῆ ς. Εἶναι ἡ ὥρα τοῦ σουρουπώματος, ἡ διαπεραστικὰ θλιβερὴ ὥρα τοῦ βροχεροῦ, καταχνιασμένου σουρουπώματος. Ὁ ἀντρας πού μιλεῖ στὸ πρῶτο πρόσωπο, ὁ ποιητής,

1. Ἐκεῖ, στὸ ἄρθρο τοῦτο πού τιτλοφορεῖται Ἡ Ποιητικὴ ἀρχή, ἐξαγγέλλθησαν ἀπὸ τὸν Ἔντγκαρ Πόε πρώτη φορά οἱ ἰδέες πού σχημάτισαν τὸ ἔμβρυον τῶν θεωριῶν γιά τὴν καθαρὴ ποίηση. Βλ. *The Poems of Edgar Allan Poe with a Selection of Essays*. Ἐκδ. Every Man's Library.

ὑποθέτουμε, ὁ ἀλήτης, ὁ ἀνέστιος ἀνθρώπος μὲ τὴν ἀποδημητικὴ ψυχὴ, — νιώθει νὰ τὸν κυριεύει, χωρὶς πραγματικὴ αἰτία, ἓνα ἀνάμικτο αἶσθημα λύπης καὶ πόθου πού δὲν εἶναι οὔτε πόνος οὔτε καθαυτὸ θλίψη. Καλεῖ λοιπὸν ἓνα ἄλλο πρόσωπο νὰ τοῦ διαβάσῃ κανένα ποίημα, κανένα «ἀπλὸ ἐγκάρδιο τραγούδι», κατάλληλο γιά ν' ἀπαλύνῃ τὴν ἀλγεινὴ διάθεσις πού τοῦ γέννησε ἡ ἀτμόσφαιρα καὶ ἡ ὥρα καὶ νὰ διώξῃ ἀπὸ τὸ μυαλό του τὸ βάρος τῶν στοχασμῶν τῆς ἡμέρας. Κι' ἐξηγεῖ τί δὲν θέλει ν' ἀκούσῃ:

Not from the grand old masters,
Not from the bards sublime,
Whose distant footsteps echo
Through the corridors of time

For, like strains of martial music
Their mighty thoughts suggest
Life's endless toil and endeavour;
And to-night I long for rest.

*Οχι ἀπὸ τοὺς σεπτοὺς παλιούς δασκάλους,
*Οχι ἀπὸ τοὺς ὑπέροχους βάρδους,
Ποὺ τὰ μακρινὰ βήματά τους ἀντηχοῦν,
Μέσ' ἀπ' τοὺς διαδρόμους τοῦ καιροῦ.

Γιατί, ὅπως οἱ τόνοι τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς,
Οἱ δυνατοὶ στοχασμοὶ τους ὑπαγορεύουν
Τῆς ζωῆς τὸν ἀπᾶυτο μόχθο καὶ τὸν ἀγῶνα·
Κι' ἀπόψε ἐγὼ ποθῶ νὰ ξεποστᾶσω.

Προτιμᾶ ἄλλου εἴδους ποίηση:

Read from some humbler poet,
Whose songs gushed from his heart,
As showers from the clouds of summer,
Or tears from the eyelids start;

Διάβασε ἀπὸ κανένα πιὸ ταπεινὸ ποιητῆ,
Ποὺ τὰ τραγούδια του ἀνάβρυσαν ἀπὸ τὴν καρδιά του,
Ὅπως οἱ ψυχάλες ἀπὸ τὰ σύννεφα τοῦ καλοκαιριοῦ,
Ἡ τὰ δάκρυα ἀπὸ τὰ βλέφαρα πέφτουν.

Τί φυσικώτερο, θὰ σκεφθεῖ κανεὶς, ἀπὸ τὸ νὰ ἐκφράσῃς μιὰ τέτοια προτίμησις σὲ μιὰ στιγμὴ βαρυθυμίας ἢ κόπωσης; Μήπως ὁ καθένας, ἂν ἦταν νὰ διαλέξῃ σὲ μιὰ τέτοια περίστασις, ἀνάμεσα στὴ βαριά καὶ τὴν ἀλαφριὰ μουσικὴ, δὲ θὰ προτιμοῦσε τὴ δεύτερη; Καὶ τί τὸ περίεργο ἔχει τότε τὸ ποίημα τοῦ Λογκφέλλου; Ὅμως ἄς κοιτάξουμε τὰ πράγματα ἀπὸ πιὸ κοντά. Τὸ παρουσιαστικὸν τῶν παλιῶν δασκάλων τῆς ποίησης σὰν ἡμίθεων δὲν μοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἀπλὸ σχῆμα λόγου. Θὰ ἔλεγεσ πῶς ὁ Λογκφέλλου τοὺς ἔβλεπε πραγματικὰ σὰν ἀνθρώπους ἄλλου κόσμου, προικισμένους μὲ μιὰν ἀλύγιστη θέλησις, πλασμένους ἀπὸ μιὰν ὕλη λιγότερο φθαρτὴ ἀπὸ τὴ δική μας. Κι' αὐτὴ ἡ ὑπερβολικὴ μεγέθυνσις τῶν ἑξοχῶν ποιητῶν τοῦ παλιοῦ καιροῦ δὲν μοιάζει νὰ εἶναι τὸ ἀπὸτέλεσμα μιᾶς ὀφθαλμαπάτης σὰν ἐκείνης

πού δημιουργεί ή ιστορική απόσταση για τὰ πρόσωπα και τις πράξεις άλλων έποχών, πράγμα πού τό παρατηρούμε συχνά στό έπος. Είναι βέβαιο πώς έπάνω στη φαντασία του Λογκφέλλου έπενεργεί και κάτι άλλο, ή συναίσθηση μιās τέλειας αποξένωσης από τό ήθος τών «υπέροχων βάρδων» και από τόν χαρακτηήρα τών έργων τους. Τό βλέπεις κι' από τήν παρομοίωση πού μεταχειρίζεται για ν' αποδώσει τήν έντύπωσή του από τήν ποίησή τους πού βρίσκει πώς μοιάζει με στρατιωτικό έμβατήριο. Έτσι τό ποιήμα παύει νά είναι έπεισοδιακό και παίρνει, μέσα στη δική μου τουλάχιστο συνείδηση, μιā προέκταση, σάν νά υποδηλώνει, κάπως πρόωρα για τήν έποχή πού γράφτηκε, ένα βαθύτερο χάσμα πού ανοίχτηκε ανάμεσα σ' έμάς και τούς προγόνους μας. Τό θέμα του ποιήματος, — πού είμαι βέβαιος πώς θά γοήτευε τόν Ένγκαρ Πόου δσο και ή μορφή του, — αυτή ή άπροθυμία μιās κουρασμένης ψυχής νά γευθεί τό δυνατό κρασί τών παλιών στίχων, αυτή ή προτίμησή της για τά άπλά, τά χαλαρά κι' άνεπιτήδευτα ποιήματα, μπορούμε νά πούμε πώς είναι τό προανάκρουσμα μιās βαθιάς αλλαγής, μιās έπερχόμενης ψυχικής πτώσης πού θά γίνει μετά τόν Λογκφέλλου γενικό και σταθερό φαινόμενο και θά γεννήσει τή μόνη άδυναμία τής ούσιαστικής έπικοινωνίας μας με τ' άρχαία, τά κλασικά πρότυπα.

Η ύπερμετρη έξύψωση τών παλιών δασκάλων, πού μοιάζουν μέσα στό ποιήμα του Λογκφέλλου σάν άπροσπέλαστοι, μάς δίνει ακόμα κι' ένα νήμα για νά κινηθούμε ανάμεσα στις πολλές μορφές πού παρουσιάζει ή παλιά ποίηση και πού άναρωτηθήκαμε στην άρχή αυτού του κεφαλαίου πώς θά μπορούσαμε νά τις συγκατατάξουμε σε κοινή κατηγορία. Αν εκείνο πού ξεχωρίζει τούς παλιούς βάρδους δέν είναι τό προνόμιο μιās έμφυτης μεγαλωσύνης, αν δέν είναι ή πάνοπλη φύση πού περνάει άτρόμητη μέσ' από τις ένέδρες τής ανθρώπινης άδυναμίας, κάτι παρόμοιο μολαταύτα τούς ταξινομεί μέσα στη φαντασία μας σε ξεχωριστή ομάδα, — κάτι πού έχει τήν έξωτερική έπίφαση αν όχι τό πραγματικό βάθος τής φυσικής και τής πρωτόθετης μεγαλωσύνης. Οι παλιοί δλοι δέ έλαβαν από τό χέρι τής Μοίρας τό έξαιρετικό χάρισμα νά πειθαρχούν με τή δύναμη του νοϋ τά πάθη και ν' άντιπαλαίουν άλώβητοι με όλων τών ειδών τούς ένάντιους άνέμους. Και όμως δλοι τους είχαν τήν άνεση και τή μακαριότητα τών δυνατών, δλοι τους έφθαναν στην έκφραση, πού είναι για τόν ποιητή ή τελική στιγμή κάθε έσωτερικής περιπέτειας, με τό κλαδί τής έλιάς στό στόμα, όπως ή περισσότερά τής Γραφής, γαληνεμένοι και

σίγουροι.¹

Τά στιχουργήματα τών «παλιών» μάς προξενούν τήν έντύπωση ενός αΐσιου τοκετού πού μαντεύουμε πώς άνταποκρίθηκε πληρέστατα στην προσδοκία του γεννήτορα. Τό συγκεκριμένο ποιητικό σώμα πού έχουμε μπρός μας, είτε εύρωστο είναι είτε καχεκτικό, ωραίο ή άσχημο, αναπνέει έλεύθερα και περιβρέχεται όλόκληρο από φώς. Τό γλωσσικό ύφασμα πού τό περιτυλίγει πουθενά δέν υποχωρεί και δέν χαλαρώνεται κάτω από τήν πείση στοιχείων άνέκφραστων πού νά κυκλοφορούν ανάμεσα στις γραμμές ή νά κρατιούνται μετώρα κάτω από τήν άμφίρροπη σημασία τών λέξεων. Η μορφική ύλη τών ποιημάτων αυτών πλέκεται με λεκτικά κύτταρα σταθερής αξίας. Αισθάνεσαι πώς ή διατύπωση, γεγονός τελεσίδικο, πετρώνει εκεί με γράνιτη ένα κομμάτι από τήν άεικίνητη θάλασσα του ποιητικού νοϋ.

Και τήν έντύπωση τούτη του στερεοϋ, του στρογγυλοϋ και του όλόκληρωμένου, πού δέν μάς τήν αφήνουν βέβαια τά δημιουργήματα τής σύγχρονης τέχνης, τήν έντύπωση ακόμα μιās εύτυχίας πού τή δημιουργεί και μόνη ή έξωτερίκευση τών ποιητικών νοημάτων, όταν άποτελεί τελεία πράξη, δέν έπιτρέπεται νά τις εξηγήσουμε με τήν ύπόθεση ότι στά πνεύματα τών ποιητών τής γραμμής εκείνης δέν έκόχλαζαν τάχα τόσες άκαταστάλαχτες δυνάμεις δσες συνωστίζονται σήμερα στη συνείδηση τών μαρτυρικών ποιητών μας. Γιατί και τότε όπως και τώρα τό ύπερπληρωμένο κι' έναγώνιο ψυχικό βρά-

1. Χαρακτηριστικοί είναι οι άκόλουθοι στίχοι του Σέλλεϋ από τό ποιήμα του 'Ο Θρίαμβος τής ζωής, τό τελευταίο του, πού φανερώνουν, όπως και του Λογκφέλλου οι στίχοι πού είδαμε πριν, ένα δέος μπροστά στους παλιούς βάρδους και τήν αντίληψη πώς εκείνοι κατείχαν τό μυστικό νά κατευνάζουν τά πάθη:

See the great bards of elder time, who quelled
The passions which they sung.

Τό νά «δαμάζει τά πάθη πού τραγουδά» είναι ίδιο τής ήρωϊκής και κάθε ήθικά λυτρωμένης ποίησης. Με άνάλογο πνεύμα, ύπονοώντας τήν ποίηση τών προγόνων, δ' Έλιοτ σ' ένα από τά τελευταία του ποιήματα, στο East Coker, μιλεί για τούς «πρεσβύτερους με τήν ήσυχη φωνή». Κι' άναρωτιέται αν ήταν τάχα πραγματική ή γαλήνη τους ή μήπως άπάτησαν ή τούς έαυτούς των ή έμάς. Τούτο βέβαια είναι άλλο ζήτημα. Έδώ μάς ενδιαφέρει ή ταυτόσημη από τούς δυό ποιητές διαπίστωση τής γαλήνης σάν ένός από τά κύρια γνωρίσματα τής ξεπερασμένης στην έποχή μας ποιητικής έκφρασης. Παραθέτω και τούς στίχους του Έλιοτ:

Had they deceived us
Or deceived themselves, the quiet-voiced elders,
Bequeathing us merely a receipt for deceit?

Βλ. The Complete Poetical Works of P. B. Shelley, London, The Oxford University Press, 1935 Σελ. 510.
T. S. Eliot, Four Quartets, Faber and Faber, London. Σελ. 17.

θος, ένα κύμα που χτυπάει αλύπητα τα τοιχώματα της καρδιάς, ήταν τό πρωταρχικό κίνητρο κάθε ποιητικής σταδιοδρομίας. Ούτε μᾶς φέρνει πιά κοντά στη λύση του προβλήματος ὁ ἀναμφισβήτητος ρόλος που ἔπαιξε σέ ὀρισμένες ἐποχές μιᾶ ὑγιέστερη ἀπὸ τὴ δική μας παιδεία. Μόνο ἂν ὁ λόγος ἦταν γιὰ τὰ εἰδικὰ προαπαιτούμενα τοῦ κλασικισμοῦ κι' ἂν εἶχαμε νὰ καταπιαστοῦμε μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς ἰδιαίτερης αἰσθητικῆς φυσιογνωμίας του, θὰ χρησίμευε νὰ ἀναφερθεῖ ἡ σχεδὸν ἔνστικτη ἠθικὴ τάξη ποὺ χάριζαν στοὺς τροφίμους των ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ παιδεία τῆς Δυτικῆς Ἀναγέννησης, μορφές πολιτισμοῦ ποὺ ἔπλασαν ποιητὲς ὄχι βέβαια ἐξ ἀρχῆς ἀπειράχτους ἀπὸ τὸ σαράκι τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων ἀλλὰ φτασμένους ἴσως στοὺς χλοερούς τόπους ποὺ φωτίζονται ἀπὸ τὴν ἰσορροπημένη ἀντίληψη τῆς ζωῆς πρὶν ἀκόμα ἐκδηλωθοῦν στὸν κύκλο τῆς τέχνης. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ λόγος μας ξεπερνᾷ τὰ ὀρισμένα τοῦτα ἱστορικὰ σύνορα κι' ἀφοῦ ἔχουμε ἔμπρός μας γιὰ συγκατάταξη, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους τοὺς καλοκυβέρνητους, ποιητὲς ἀνοργάνωτους ποὺ ἴσα-ἴσα δοξάστηκαν γιὰ τὰ μεγάλα καὶ τ' ἀκατεύναστα πάθη τους καὶ γιὰ τὴν ὀλοένα ὀλισθαίνουσα ἠθικὴ τους συνείδηση, ὅπως τοὺς ἐπιφανέστερους ρομαντικούς, δὲν μᾶς εἶναι καὶ τόσο πολὺ χρήσιμα τέτοια περιορισμένης ἐφαρμογῆς ἐρμηνευτικὰ βοηθήματα. Εἶναι φανερό πὼς κάπου ἄλλοῦ βρίσκεται τὸ μυστικὸ ποὺ συνταυτίζει στὰ μάτια μας τὴν ἀσύνθετη ποιητικὴ παραγωγή τῶν αἰώνων.

Εἶπα πιά πάνω πὼς ἂν ὄλων τῶν ποιητῶν ὁ ζῆλος γιὰ τὰ πνευματικὰ καὶ ἡ ἀποκλειστικὴ ἀφοσίωση στὴν ὑπηρεσία τῆς τέχνης ἔχουν τὴν ἀρχικὴ τους αἰτία στὸ κοινὸ σὲ ὄλους συναίσθημα ἑνὸς ἱεροῦ φορτίου ποὺ δὲν μετατρέπεται σὲ περιεχόμενο ὕλικῶν πράξεων,— μιᾶς πληθώρας δυνάμεων χωρὶς ἀπόδοση μέσα στὸ σύστημα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς,— ὅμως ὄλων τῶν ποιητῶν ἡ ἐξέλιξη, ἄσχετα πρὸς τὴ δύναμη καὶ τὴν τελειότητα τῆς ποιητικῆς ἰδιοφυΐας τους, δὲν καταλήγει στὸν ἴδιο βαθμὸ ἀναπροσαρμογῆς κι' ἑναρμονισμοῦ τῶν συστατικῶν τοῦ ἐγῶ καὶ δὲν ὀδηγεῖ στὴ λύση τοῦ ψυχολογικοῦ τους δράματος. Ὑπάρχει ἕνας κύκλος σποραδικὰ φανερωμένων μέσα στὰ γράμματα ποιητῶν ποὺ ἡ τέχνη δὲν ἐκάλυψε τὸ ἔλλειμμα τοῦ ψυχικοῦ τους ἰσοζυγίου. Τὸ ἐγῶ τους, καὶ μέσα στὴν ἐλεύθερη περιοχὴ τοῦ λόγου ἰδανικὰ ἐκφρασμένο, δείχνεται μὲ ὄλη τὴν ἑλλειπτικότητα τῆς πραγματικῆς του μορφῆς, ἀνοιχτὸ καθὼς μένει πρὸς τὸ ἀπειροβάθος κάποιων ἀπλησίαστων ὀριζόντων. Καὶ τὸν ὀμιλο τῶν ἀνισων καὶ ἀνολοκλήρωτων αὐτῶν ποιητῶν τὸν συναπαρτίζουν, καθὼς εἶδαμε, οἱ πρόδρομοι τοῦ σημερι-

νοῦ λυρικοῦ καθεστῶτος.

Μαζί τους ἡ ποίηση ἀνέβηκεν ἕνα ἕνα τὰ σκαλοπάτια ποὺ τὴν ἔφεραν στὸ Γολγοθᾶ τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ. Ὁ δρόμος τῆς σπάρθηκε μὲ ἀγκόθια. Βλέπουμε σήμερα τὴ ζωντανότερη λυρικὴ παράδοση τοῦ καιροῦ μας ν' ἀκολουθεῖ ἀκόμα τ' ἀχνάρια αὐτῆς τῆς προσχεδιασμένης πορείας. Καὶ δὲν εἶναι τὸ ἀμετάβλητο τῶν ψυχολογικῶν συντελεστῶν ποὺ ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενο τοῦτο. Στὸ διάστημα ἑνὸς αἰῶνα τὸ πέρασμα τῶν γενεῶν ἔφερε στὴν ποίηση τὸ σφρίγος τῶν νέων αἱμάτων. Ὅ,τι χαρακτηριστικώτερα συνοψίζει τὴν ἰδιότυπη καὶ ἀναμφίβολα παθολογικὴ ψυχοσύσταση τῶν λυρικῶν ποὺ στάθηκαν οἱ πατέρες δὲν ξαναβρίσκεται ἀνάμεσα στὰ ἀτομικὰ γνωρίσματα τῶν πολυπληθῶν ἀπογόνων. Ὁ ἔμποτισμὸς τῆς ψυχῆς μὲ τὴν ἀφραστὴ οὐσία τῶν ὀνείρων, ποὺ τὰ διατρέχει τὸ ἀρώμα τῆς παιδικῆς μνήμης καὶ τὰ ἐμπνέει βαθύτατη νοσταλγία χαμένων παραδεισῶν, ἡ μείωση τῆς πραγματικότητος γυμνωμένης ἀπὸ κάθε ποιητικὴ γοητεία καὶ ἡ ἔμμομη ἄρνηση τοῦ ὄντος νὰ βγεῖ ἀπὸ τὰ βαθλοκιωτὰ κρησφύγετα τοῦ κλειστοῦ κήπου του καὶ νὰ κινηθεῖ ἐλεύθερο μέσα στὸ μεγάλο κόσμον εἶναι καταστάσεις ποὺ μᾶς θυμίζουν ἐπίμονα τὴν ἀτμόσφαιρα ὀρισμένων ἔργων. Τὰ ἔργα τὰ τύλιξεν ἡ ἀχλὺ τοῦ χρόνου καὶ τὰ μαύρισε τὸ θυμίαμα τῶν θαυμασμῶν μας. Καὶ ὅμως ἡ αἰσθητικὴ μορφή ποὺ πῆρε ἡ ἔκφραση τῶν ψυχικῶν αὐτῶν καταστάσεων ἐξ-κολουθεῖ ἀκόμα καὶ σήμερα νὰ καθρεφτίζεται στὸ ρεῦμα τοῦ ποιητικοῦ ποταμοῦ.

Ἄγραφες ὑποβῆκες καλοῦν τὸν ποιητὴ, ὅσο δυνατὴ κι' ἂν εἶναι ἡ ὀρμή του γιὰ λυρικὲς διαχύσεις, νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀνυπόμονη Μοῦσα του καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τίς ἀνιχνευτικὲς του ἱκανότητες σὲ ὀρισμένα σημεία. Ἡ ἐπικρατέστερη τάση τῆς τέχνης του τὸν ἀναγκάζει νὰ γίνῃ, θέλοντας καὶ μὴ, ὁ ἀσκητικὸς ὠτακουστῆς τῶν ἀκατάληπτων συλλαβῶν ποὺ ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναι του, ὁ γυρευτῆς τοῦ πρωτόθετου ἑαυτοῦ του. Τοὺς πρώτους ἀπόστολους τῆς νέας αἰσθητικῆς θρησκείας τοὺς ἔρριξε σὲ τέτοια ἀναζητήση ἢ ἀνήλεη μοῖρα τους. Κάποια διαταραχὴ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν τοὺς ἔκανε δυστυχισμένους ἀπόκληρους τῆς ζωῆς. Πλάσματα προικισμένα μὲ λίγες δυνάμεις καὶ μὲ ὀρέξεις ἀβυσσαλέες, μὲ μυστικοπάθειες, μὲ φαντασιώσεις, ἔσκυψαν γιὰ νὰ ψάξουν τὸ ὑπόστρωμα τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ν' ἀνοίξουν ἀπ' ἐκεῖ τὰ παράθυρα πρὸς τὸ φῶς ποὺ τοὺς ἔλειπαν. Κυνηγοὶ μέσ' ἀπὸ σκολιούς δρόμους μιᾶς εὐτυχίας ἀνεύρετης. Ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένῃ κανεὶς, τὸ κέρδος μιᾶς τέτοιας βίωσης στάθηκε σχεδὸν μηδαμινὸ. Ἡ ὀδοιπορία τους μέσ' ἀπὸ τίς ὑπόγειες στοές τοῦ ψυχικοῦ κόσμου δὲν τοὺς ὠφέλησε ἀπὸ τὴν

άποψη της έγκόσμιας ευδαιμονίας. Τά ελιξίρια που δοκίμασαν δεν είχαν τη δύναμη να κλείσουν τις πληγές τους. Άλλά η ποίηση που φάνηκε στην αρχή έξ αιτίας τους παραστρατημένη, σαν να της κόπηκαν έξαφνα τὰ μεγάλα της φτερά, βρήκε άμέσως ύστερα τὸ δρόμο πρὸς τὴ νέα πατρίδα της και ξεχώρισε τὸ καινούργιο νόημα της άποστολής της.

Έχοντας τὴν έξάσκηση που άπαιτεῖ τῶν σκοταδιῶν ἢ έξερεύνηση, ἢ νέα ποίηση εἶδε νὰ σαλεύουν μέσα στὸ άσυνείδητο που δεν τὸ κρατοῦσε πιά σὲ στεγανὴ άπομόνωση ἢ έπιφανειακὴ ψυχὴ, — διάτρητη τώρα ἀπὸ άμέτρητα χάσματα, — εἶδε νὰ σαλεύουν τὰ ξυπνημένα δρμέμφυτα τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου: οἱ φόβοι του και οἱ παραλογισμοὶ του, οἱ κληρονομικὲς δεισιδαιμονίες του, τὰ τραυματισμένα γενετήσια ένστικτα, οἱ φαντασμαγορικὲς άναμνήσεις. Κόσμος πλασμένος ἀπὸ φωσφορίζουσα ὕλη! Τὰ χέρια τοῦ τεχνίτη κινήθηκαν γιὰ νὰ συνθέσουν άπειρους νέους συνδυασμοὺς και νὰ σκεπάσουν με πρωτοθώρητα κτίσματα τις άκατοίκητες έκτάσεις τοῦ λόγου. Σκοπὸς τοῦ λυρισμοῦ δεν ἦταν πιά ἢ έκπομπὴ άθάνατων φράσεων, ἢ συναρπαστικὴ όμιλία γύρω ἀπὸ θέματα καθαρὰ, λογικὰ και συγκεκριμένα ἦταν ἢ δργάνωση τοῦ πνεύματος γιὰ τὴν άρπαγὴ μιᾶς νέας λείας, δβιασμὸς τοῦ άγνώστου, τοῦ ψυχικοῦ και τοῦ μεταφυσικοῦ που μᾶς περιβάλλει. Ἡ κοινοτοπία ἔγινε ὁ στόχος ἑνὸς άμείλικτου διωγμοῦ. Ἡ έκφραση ἔπαθε σημαντικὲς αλλοιώσεις.

Μιὰ φράση βραχύπνοη και διστακτικὴ, σχεδιασμένη με άκρίβεια, μιὰ ὑποβλητικὴ στιχουργία προσηλωμένη στοὺς μετρικοὺς τύπους ὅσο και στὸ ρυθμὸ τῆς άναπνοῆς, μιὰ γλῶσσα ἄλλοτε πορώδης και ἄλλοτε συμπαγῆς, μὰ πάντοτε κατάλληλη γιὰ νὰ περισώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴν έκφραζόμενη οὐσία, στάθηκαν οἱ πρώτες έκπλήξεις που παρουσίασε ἢ άναγέννηση τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Τὰ καλύτερα ποιήματα τοῦ Μπωντελαίρ εἶναι δουλεμένα ἔπάνω σὲ μιὰ τέτοια ὕλη. Καταλαβαίνεις ὡστόσο πὼς ἢ έξαρση, κεφαλαιώδες αἴτημα τῆς ποιητικῆς ψυχῆς, σκοντάφτει ἔκεῖ σὲ πολλαπλᾶ ἔμπόδια. Καὶ ἂν στὴν ποίηση τοῦ Μπωντελαίρ άκούεται άκόμα κάπου κάπου ἢ άπαλὴ ρακινικὴ εὐγλωττία, —νότα παραδεισιακὴ που μεταρσιώνει, — στὴν ποίηση τοῦ Μαλλαρμέ οἱ σκοτεινὲς νότες πληθαίνουν και ἢ πνιγμένη φωνὴ που θέλει νὰ έκφρασθεῖ με τὸ ποίημα γίνεται άκόμα πιὸ ὑπόκωφη *. Τὸ πρᾶγμα

* Έννοῶ τὸ μεγαλύτερο ἄπλωμα κάποιου ἱσκιου στὴν έκφραση που συντελεῖται με τὴ συστηματικὴ προβολὴ τοῦ παράλογου και με τὴν πύκνωση τῶν ἑλλειπτικῶν έκφράσεων και τῶν συμβόλων. Ἄλλοιῶτικα ἢ ποίηση τοῦ Μπωντελαίρ, τραγικώτερη στὸ βάθος της και καθαυτὸ κ ο λ α σ μ ἔ ν η, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθεῖ

γίνεται άκόμα πιὸ αἰσθητὸ στοὺς μεταγενέστερους. Με τὰ ἔργα τῶν φίλων τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ ἢ τεχνικὴ έξέλιξη φτασμένη στὰ ἄκρα μεταβάλλει τὴ λυρικὴ κατάσταση σὲ ὑπνοβασία. Θέλω νὰ πῶ ὅτι ἢ φαντασία μοιάζει στὸ έξῆς ἀόμματη, κλειστὴ στὴ φωτεινὴ αντίληψη τῶν πραγμάτων. Τὸ πρόβλημα που άπασχολεῖ τὸν λυρικὸ ποιητὴ εἶναι τὸ πὼς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος θὰ παραλύσουν μέσα στὴ γλῶσσα οἱ ἄρμοι τῆς λογικῆς γιὰ νὰ έξωτερικευθοῦν άπαραποίητα τὰ συμπλέγματα τοῦ ἄμορφου στοχασμοῦ, τοῦ προλογικοῦ και τοῦ άκατασκευάστου, και πὼς ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θὰ γίνουν εἰκόνες τὰ μύχια φαντάσματα χωρὶς νὰ χάσουν τὴν ἀτμώδη τους σύσταση. Φαίνεται αδύνατο σήμερα νὰ συνδυασθεῖ ἢ ἄκρα ποιητικὴ ἔπιτυχία, — που παραμένει προπάντων ζήτημα έκφρασης, — με τὴ θέληση τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος νὰ διαγράψει ἕνα κύκλο ἔμπειρίας ὅσο τὸ δυνατὸ πλατύτερο και νὰ φτάσει άνεβαίνοντας ὡς τὴν κορυφὴ ὅπου πνέουν οἱ ἄδρες μιᾶς παντοτινῆς ἁρμονίας. Γιατὶ με τὴν έξόντωση τῆς γερασμένης ρητορείας χάθηκε ἕνα μέσο ἀπὸ τὰ πιὸ δοκιμασμένα γιὰ τὸ συγκρατητὸ ξέσπασμα τῆς λυρικῆς τρικυμίας (που τώρα γίνεται σάλος βουβὸς και φθείρει και ὑποσκάπτει), γιὰτὶ χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ λογικοῦ, στοιχείου διαύγειας και γαλήνης, ἢ ψυχὴ βρίσκεται σὲ ἀδυναμία νὰ ὑπερνικήσει τὸ ἔμφυτο χάος της και γιὰτὶ ὁ διωγμὸς τῆς κοινοτοπίας σημαίνει συγχρόνως και τὴν άπώθηση κάποιων συναισθημάτων που εἶχαν τὴ θέση τους μέσα στὴν κίνηση και τὴν ανάπτυξη τοῦ ψυχικοῦ δργανισμοῦ ὅσο κι' ἂν ἦταν ταπεινὰ ἢ συνηθισμένα.

Ἄρα λοιπὸν τὸν ποιητὴ που τὸν φλογίζει ἕνας πόθος πολυκύμαντου λυρικοῦ βίου, άνεξάντλητου σὲ πιθανότητες και σὲ άπρόοπτες κατακτήσεις, και που μολαταῦτα τὸν σταματᾶ σήμερα ἀπὸ τὰ πρώτα του βήματα ἕνας τόπος τοῦ ἔσωτερικοῦ κόσμου του σκοτεινὸς και άπόκεντρος, δεν τὸν άναχαιτίζουν δργανικὲς ἀδυναμίες. Τὸ σταμάτημά του, τὸ στένεμα, αὐτὴ ἢ μονόπλευρη άπόσπασση τῆς προσοχῆς στραμμένης πρὸς τὰ μέχρι χθὲς άπαρατήρητα κέντρα τῆς ψυχολογικῆς ζωῆς εἶναι οἱ συνέπειες μιᾶς δεσμευτικῆς ἔπιταγῆς που ἔρχεται ἀπ' έξω, ἀπὸ τὰ τεχνικὰ πρότυπα που ἀράδιασε μπρὸς στὰ μάτια τῶν ζηλωτῶν της μιὰ δρισμένη παράδοση. Ὅ,τι άπομονώνει τὴ νέα ποίηση, ὅ,τι τῆς δίνει μέσα στὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων τὴν

και ασύγκριτα πιὸ σκοτεινὴ,

Ἄς μὴ λησμονοῦμε πὼς ὑπάρχει στὴν αἰσθητικὴ τοῦ Μπωντελαίρ μιὰ παρνασσικὴ πλευρὰ που φαίνεται στὸ ἴδιο τὸ ἔργο του και στὸ θαυμασμό του γιὰ τὸ Θεόφιλο Γκωτιέ. Ὁ κανονικὸς, ὁ ρέων στίχος με τὸ πλατὺ και μεγαλόπρεπο περπάτημα, — ὑπόλειμμα τοῦ ἑπικοῦ ἀταβισμοῦ τῆς ποίησης, — ἦταν άκόμα παράδειγμα πρὸς μίμηση κατὰ τὴν αντίληψη τοῦ Μπωντελαίρ.

δψη ενός αυτόνομου σύμπαντος, δεν είναι τόσο, όπως έτόνισα, ή ένότητα του ψυχολογικού κλίματος, ή ήθικη τάχα ομοιογένεια των προσώπων, — γιατί από το δασκαλο ως το μαθητή υπάρχουν πάντα διαφορές ήθους, — όσο είναι ή συνέχεια στην αισθητική κατεύθυνση, ή κυρίαρχη γοητεία που εξέσκησαν πάνω στα πνεύματα διαδοχικών γενεών κάποιες ποιητικές μορφές αφθαρτης Ισαμε σήμερα πρωτοτυπίας. Υποστηρίζω πως ό ποιητής θεληματικά ή άσυναίσθητα υποκύπτει στο ζυγό της τ ε χ ν ο τ ρ ο π ί α ς.

Οί τρεις ή τέσσερεις λυρικοί που έσπειραν στο στίχο τους σπόρους μιās έξωτικης κι' απόκοσμης γλωσσίδας ήταν οί από φυσική ανάγκη απόδημοί της γήινης πραγματικότητας και οί από αδυναμία να κρατηθούν στην έπιφάνεια κολυμβητές των θολών πυθμένων. Οί διάδοχοί τους όμως, που περπάτησαν επάνω στα χνάρια της τροχιάς τους, δεν έγιναν όπως εκείνοι όργανα μιās μοιραίας ροπής ή θύματα μιās ύψηλης πίεσης δημιουργημένης από άφεύγατες έσωτερικές κι' έξωτερικές συνθήκες. Μέσα στα όγδόντα τόσα χρόνια της βασιλείας του μ ο ν τ έ ρ ν ο υ κάποιες σπίνθες νέας ζωής άναψαν, κάποιοι άνθρωποι με γερή βιολογική συγκρότηση που δεν είχαν σχέση με τα κρυφά μαράζια των προγόνων ήρθαν να εκδηλωθούν στο στίβο της λυρικής τέχνης. Η παντοδυναμία της άρχουσας αισθητικής δεν τους άφηνε το πεδίο έλεύθερο για μεγάλες μεταβολές. Δεν έφταιγε για τούτο παρά σε μικρό μόνο βαθμό το περιβάλλον.

Βέβαια ή έποχή όπου έζησαν οί διάδοχοί δεν τους βοήθησε να βγούν από τ' άνήλια βάθη όπου τους έρριχνε ή συναναστροφή με τον ένδόμυχο έαυτό τους. Ο περασμένος αιώνας, από τότε που τέλειωσαν οί ναπολεόντιοι και οί έθνοαπελευθερωτικοί πόλεμοι και από τότε που έσβησε και ό τελευταίος αντίλαλος της ρομαντικής έκρηξης, δεν παρουσίασε πιά καμιά όμαδική πρωτοβουλία ούτε κανένα κίνημα ικανό να φτερώσει το πνεύμα. Στα στάδια τά πολιτικά, στίς ήθικές περιοχές, στους κύκλους του πνεύματος δεν έλαχτάριζαν δυνάμεις ικανές να προκαλέσουν αναμορφώσεις. Τά πράγματα δεν άλλαξαν στίς αρχές του είκοστου αιώνα, ως τίς παραμονές του μεγάλου πολέμου. Η άτμόσφαιρα της Εύρώπης ούτε τότε δεν ήταν έρεθιστική. Ύστερα από μιιά πολυχρόνια ειρήνη ή κοινωνία των άστών, ή συντηρητική και νοικοκυριστική, ήταν παγερή για τους όνειροπαρμένους και τους φανατικούς των μεγάλων πνευματικών έπιχειρήσεων. Η καλλιτεχνική ψυχή, έξόριστη, ρέμβαζε στην άκρη ενός τέλματος και καθρεφτιζόταν στα νερά του όπως ό μυθικός Νάρκισσος. Ένα πνεύμα τρυφής κι' έκλεπτυσμένου αισθησιασμού περνούσε στην

τέχνη του στίχου που είχε παύσει από πολύν καιρό να είναι το θέατρο ενός άτομικού άγώνα ανάμεσα στην παράδοση και στίς βίαιες, τίς ασύνταχτες δυνάμεις της ζωής. Άνθος της έποχής εκείνης είναι ή κλασικόμορφη ποίηση του Βαλερύ, καταστάλαγμα σοφίας, άμφιβολίας, διανοητικού ναρκισσισμού και άειπάρθενων αισθήσεων ποίηση που πλάθεται μακριά από την τύρβη του κόσμου ποίηση όπου άρχει ή ήρεμη θεώρηση του θανάτου και ή ήρεμη θεώρηση της ζωής και όπου ένα δυνατό δημιουργικό κύτταρο πάλλεται, θαρρείς, κλεισμένο μέσα σε θηκάρι, άνήμπορο να ένωθεί με άλλο στοιχείο, να γονιμοποιησει και να άφανιστεί έκτελώντας το φυσικό προορισμό του. Διαφορετικό κλίμα βρίσκουμε στα έργα του Ούιτμαν και του Κλωντέλ, τά θρεμμένα από βαθιές γήινες ρίζες, που όμως δεν άλλαξαν την κεντρική κοίτη της σύγχρονης ποίησης. Είναι άλήθεια πως μετά το μεγάλο πόλεμο ένας άλλος άέρας φύσηξε στην Εύρώπη. Άρχισε μιιά περίοδος ταραγμένη που φάνηκε σα κοσμογονία ένω δεν ήταν παρά μιιά όδυνηρή και χωρίς τέλος κυοφορία. Η μηχανοκρατία άπλώνοντας όλοένα την έξουσία της, άντι να λυτρώσει τον άνθρωπο, τον έσκλάβωνε όλο και πιό πολύ, τον έμικραινε κι' έκανε γυμνό το τοπίο τριγύρω του. Ο ταχύς ρυθμός και ή εύκολία των πράξεων, ή όμοιομορφία σε πολλά σημεία της έξωτερικής παράστασης, της συμπεριφοράς και της διαβίωσης των ανθρώπων, και ή πληθώρα των υλικών άγαθών στένευαν διαρκώς τά περιθώρια της ψυχικής δραστηριότητας και λιγόστευαν τίς δυνατότητες του άτομου να πλάσει κατ' εικόνα και όμοίωσή του τά πράγματα που θα ήθελε ν' άγαπήσει και να βάλει επάνω στο περιβάλλον του τη σφραγίδα της ιδιομορφίας του. Από την κατάσταση τούτη έπήγαζε πολλή δυσφορία που έφτανε ως την άπελπισία και που γεννούσε μιιά πείνα για φρεσκάδα, για φαντασία, για τρέλλες. Στόν όρίζοντα άναψαν τότε οί φλόγες νέων φανατισμών που κυρίεψαν τίς ψυχές πολλών πνευματικών βοσκών και ήλέχτρισαν μεγάλες μάζες ανθρώπων. Η πολιτική θρησκεία του μαρξισμού και οί φασιστικές βιοθεωρίες έστησαν άντιμέτωπες όμάδες λαών και κοινωνικές τάξεις κι' έσκαψαν καινούργια και πιό βαθιά πολιτικά σύνορα. Άνάμεσα στίς δυό πτέρυγες της άδιαλλαξίας οί άπόστολοι των συμβιβασμών και της ειρήνης έχοντας πίσω τους μιιά μακραίωνη παράδοση και μιλώντας μιιά γλώσσα δίχως πάθος πάσκιζαν να βρούν τη χρυσή τομή των άντιθέσεων και να συγκρατήσουν την ανθρωπότητα μέσα στους χαραγμένους δρόμους της ιστορίας. Το άποτέλεσμα αυτών των ιδεολογικών άνταγωνισμών ήταν να διασπασθεί ή ήθικη ένότητα της Εύρώπης. Την ίδια έποχή άνα-

τάραξαν πιά άμεσα τὰ ήσυχα νερά τής τέχνης μερικές έκκεντρικές σχολές που συστηματοποιήθηκαν τελικά κάτω από τή σημαία του ήπερρεαλισμού. Ο λόγος κι' έδω ήταν για επανάσταση, για τέλειο ξέκομμα από τήν παράδοση και για ολοκληρωτική έκφραση κι' άπελευθέρωση του ανθρώπου. Όμως αν κρίνει κανένας από τ' άποτελέσματα μιās είκοσιπενταετίας, οί έπαγγελίες δέν φαίνεται να έφτασαν στο στάδιο τής πραγματοποίησης. Η επανάσταση δέν έσπασε τόν κύκλο τής άριστοκρατικής άπομόνωσης που, όπως είδαμε, περισφίγγει από τὰ πρώτα της βήματα τήν «νέα ποίηση». Το τέλειο ξέκομμα από τήν παράδοση, όμολογουμένως ένα από τὰ πιο προχωρημένα σημεία του προγράμματος, δέν άφορούσε κατά βάθος παρά ένα τμήμα μόνο τής παράδοσης, ένα υπόλοιπο κλασικισμού που περίμενε τή χαριστική βολή για να ξεψυχίσει. Όσο για τήν ολοκληρωτική έκφραση και τήν άπελευθέρωση του ανθρώπου όπως τις ένοούσαν οί πρωτεργάτες του ήπερρεαλισμού, αυτές δέν μπορούσαν λογικά να νοηθούν χωρίς τó άλλο σκέλος τής θεωρίας τους, χωρίς τήν κοινωνική επανάσταση σύμφωνα με τó δόγμα του μαρξισμού που τó προσάρτησαν σαν ένα συμπληρωματικό αίτημα στην αισθητική τους οί κυριώτεροι ήπερρεαλιστές. Κανένας καινούργιος κανόνας ζωής και καμμιά έφεύρεση υποκειμενικής χρησιμότητας δέ μπορούσε να πετύχει τέτοιο σκοπό. Ούτε με τήν άπλοποίηση του μηχανισμού τής συγγραφικής πράξης, που κατορθώθηκε με τήν αυτόματη γραφή, ούτε με τó άνοιγμα των δεξαμενών του όνειρου και με τόν προβασμό τής φαντασίας στην πρώτη θέση τής διανοητικής ιεραρχίας ήταν δυνατό, αλήθεια, να άπελευθερωθεί ολοκληρωτικά ό ποιητής ή ό αναγνώστης που σαν ανθρώπινα όντα είναι δεμένοι με τις έξωτερικές συνθήκες και με τó πραγματικό, τó σημερινό πρόσωπο τής ζωής. Με τó κίνημα του ήπερρεαλισμού ή σύγχρονη ποίηση, χωρίς να βγει από τήν πλατιά τροχιά που τής είχε χαράξει τó ζώδιό της, λοξοδρομώντας μόνο λίγο κι' έπιταχύνοντας τήν πορεία της, έφτασε σ' έναν άκραιο σταθμό που τόν έχει κιόλας σήμερα προσπεράσει. Καθώς προσπέρασε, άφομοιώνοντας τη, και τήν καθαρή ποίηση, που κι' αυτή, σαν σχολή, ήταν μιá υπερβολή κι' ένας έκτροχιασμός προς τή μεριά τής ουτοπίας.

* * *

Όταν περιδιαβάζει κανένας ανάμεσα στα πυκνά και δύσβατα δάση των άθάνατων ποιητικών έργων που μάς άφησαν οί περασμένοι αιώνες, που και που αίχμαλωτίζεται ή ματιά του από μέρη σαγηνευτικής φωτεινότητας κι' όμορφιάς, μέρη

άδεντρα, άπ' όπου ξεπροβάλλει άκάλυπτη ή ράχη του βουνού, με άλλα λόγια ή ίδια ή ψυχή του ποιητή, όλόγυμνη κατάντικρο στο γαλάζιο του ουρανού. Είναι κάποτε τὰ μέρη αυτά μονάχα ένας-δυό στίχοι ή μιá εικόνα που σε τρυπά ως τὰ βαθύτερα στρώματα τής εύαισθησίας σου. Αισθάνεσαι τότε πως ό γίγας ποιητής ήταν κι' αυτός στις ώρες του ένας εύθραυστος άνθρωπος. Τόν φαντάζεσαι ν' άπορεί ό ίδιος καθώς θ' άκουγε ν' ανεβαίνει από τὰ στήθη του μιá κραυγή άγνώριστου πάθους ή πανικού ή καθώς θά έβλεπε τó νοú του να βουλιάζει σα βαρκούλα, χτυπημένος από τó κύμα ενός παράλογου δραματισμού. Τέτοια μέρη δέν ούν τήν παλιά ποίηση με τή νέα μέσ' από άπόκρυφα κι' άνεξερεύνητα μονοπάτια. Με τή βοήθεια τής ψυχανάλυσης έγινε στον καιρό μας δυνατό ν' άπομονωθούν οί σταγόνες ψυχικής ούσίας που έκλειναν τὰ κομμάτια αυτά τής παλιάς ποίησης και να πιστοποιηθεί ή σχέση τους με τó άσυνείδητο. Το λάθος του ήπερρεαλισμού ήταν να πιστέψει πως με τέτοιες σταγόνες θά μπορούσε να φτιάξει ποιητικές λίμνες, πως οί έκλάμψεις αυτές του άσυνείδητου θά μπορούσαν, επαναλαμβανόμενες με τεχνητά μέσα και πολλαπλασιαζόμενες άπειρίοριστα, ν' άποτελέσουν μέσα στην ποίηση έστις σταθερής άκτινοβολίας.

Μιá άξιοθαύμαστη λυρική δίψα, — πρέπει να τó παραδεχτούμε, — έσερνε τους μύστες του ήπερρεαλισμού πέρα από τὰ σύνορα που φυλάνε οί έφέστιοι θεοί τής ποίησης. Οί συνέπειες τής υπερβασίας τους στιγμάτισαν τὰ έργα τους. Δέν γίνεται να συναγωνισθεί συστηματικά ό ποιητικός λόγος τή φρενοβλάβεια, στην ύφή τής έκφρασης, χωρίς να χάσει τήν ενάργεια του, προαιώνιο και άναγκαίο συστατικό τής αισθητικής όμορφιάς. Ούτε κατορθώνεται ό ποιητικός έξευγενισμός τής ζωής, — ή έξίσωση του πραγματικού και του φανταστικού, ή συνθετική κατάσταση, — με πνευματικές πράξεις που έχουν τó χαρακτήρα τής υποχώρησης. Και τέτοιες πράξεις είναι ή θεληματική έγκαταβίωση στους όνειρικούς κόσμους όπου, καθώς έγραφε στο πρώτο μανιφέστο του ήπερρεαλισμού ό Αντρέ Μπρετόν, «τό πνεύμα του ανθρώπου ίκανοποιείται πλέρια από ό,τι του συμβαίνει» και όπου «ή εύκολία των πάντων είναι άνεκτίμητη» καθώς και τó ξαναγύρισμα στις νοητικές συνήθειες τής νηπιακής ηλικίας «που πλησιάζει περισσότερο από καθετι άλλο τήν αληθινή ζωή», κατά τόν Μπρετόν, — πράγμα τουλάχιστο αναπόδεικτο. Ο γκρεμνός του άφύσικου παραμόνευε τήν τολμηρή στρατιά των ήπερρεαλιστών στην άφετηρία τής έκστρατείας της όπως φαίνεται και από τὰ άλλα τούτα λόγια του ίδρυτή τής σχολής: «Ο ήπερρεαλισμός δέν έπιτρέπει σ' αυτούς

πού του παραδίνονται να τον αφήνουν δταν τους καπνίζει. "Όλα μᾶς κάνουν να πιστέψουμε πῶς ἐνεργεῖ ἐπάνω στο πνεῦμα με τὸν τρόπο τῶν ναρκωτικῶν... Είναι ἀκόμα, ἂν θέλετε, ἕνας πέρα ὡς πέρα τεχνιτὸς παράδεισος..."¹.

"Όσα εἶπα ὡς ἐδῶ εἶναι, νομίζω, ἀρκετὰ γιὰ νὰ δείξουν ὅτι παρ' ὅλες τις μονο-

1. Βλ. André Breton, *Manifeste du Surrealisme*. Paris 1929, Ed. Kra, σελ. 26, 61 καὶ 67. Θὰ ἦταν ἀδικο νὰ μὴ ὑπογραμμισθεῖ καὶ τὸ ἐποικοδομητικὸ μέρος τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ: ὅτι ξεκαθάρισε μερικὰ ἀπὸ τὰ κύρια αἰτήματα τῆς σύγχρονης ποίησης δίνοντάς τους ἀπόλυτη διατύπωση. Καὶ κάποια διορατικὴ παρατήρηση τοῦ Αντρέ Μπρετόν, πού εἰσχωρεῖ ὡς τὰ ἄδυτα τῆς γραμματολογίας, ἀξίζει νὰ μνημονευθεῖ ἐδῶ. Διατυπώνοντας εἰρωνικὰ σχόλια γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς ἐκατονταετηρίδας τοῦ ρομαντισμοῦ ἀπὸ τὸ γαλλικὸ κράτος τὸ 1930, ἐκφράζει τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἡρωικὴ ἐποχὴ τοῦ ρομαντισμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ λογαριαστεῖ σήμερα: "ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια —

πωλιακὲς τάσεις τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων σχολῶν μικρότερης σημασίας καὶ παρ' ὅλες τις ἀλλαγές πού σημείωσε τὸ ψυχολογικὸ βαρόμετρο τῆς Εὐρώπης, ἡ σύγχρονη ποίηση συνέχισε σταθερὰ τὸ ξετύλιγμά της ἀκολουθώντας τὸν ἴδιο πάντα βασικὸ προσανατολισμό. *Άλλη μιὰ φορά λειτούργησε με ἀνεξαρτησία ὁ ἐσωτερικὸς μηχανισμὸς τῶν γραμματολογικῶν περιόδων. *Ἡ ποίηση πού εἶχε συναντήσει σὲ μιὰ καμπὴ τῆς πορείας της χρυσοφόρα ἐδάφη ἐννοοῦσε νὰ μείνει ἐκεῖ καὶ νὰ τὰ ἐξαντλήσει.

Δ. ΝΙΚΟΛΑΡΕΪΖΗΣ

παρὰ σὺν τὸ ψέλλισμα ἑνὸς πλάσματος «πού μόλις ἀρχίζει μέσ' ἀπὸ μᾶς νὰ φανερώνει τὴν ἐπιθυμία του». (Βλ. *Second Manifeste du Surrealisme*, Paris 1930, Ed. Kra, σελ. 44).

ARTHUR RIMBAUD

ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Στὸ δάσος εἶν' ἕνα πουλί, τὸ τραγούδι του σὲ σταματᾶει καὶ σὲ κάνει νὰ κοκκινίζεις.
 Ὑπάρχει ἕνα ρολοῖ πού δὲν χτυπάει.
 Ὑπάρχει ἕνας βάλτος με μιὰ φωλιά ἀπὸ λευκὰ ζῶα.
 Ὑπάρχει ἕνας καθεδρικός ναὸς πού κατεβαίνει καὶ μιὰ λίμνη πού ἀνεβαίνει.
 Ὑπάρχει ἕν' ἀμαξάκι παρατημένο στὴ λόχμη, — ἢ πού κατεβαίνει τὸ μονοπάτι, τρέχοντας, στολισμένο με κορδέλλες.
 Ὑπάρχει ἕνας θίασος μικρῶν θεατρίνων, με τὰ κοστούμια τους, πού τοὺς εἶδαμε στὸ δρόμο ἀπ' τὴν ἄκρη τοῦ δάσους.
 Ὑπάρχει, τέλος, ὅταν πεινᾶς καὶ διψᾶς, κάποιος πού σὲ διώχνει.

(Les Illuminations)

ΦΡΑΣΕΙΣ

"Όταν ὁ κόσμος θὰ καταντήσῃ ἕνα μονάχο μαῦρο δάσος γιὰ τὰ τέσσερα κατάπληκτα μάτια μας, — μιὰ ἀκροθαλασσιὰ γιὰ δυὸ παιδιὰ πιστά, — ἕνα σπῆτι μουσικὸ γιὰ τὴ φωτόλουστη συμπάθειά μας, — θὰ σᾶς ξαναβρῶ.

Κι ἂν δὲν ὑπάρχει ἐδῶ κάτου πάρα ἕνας γέρος μόνος, ἤρεμος κι ὠραῖος, τριγυρισμένος ἀπὸ «ἀφάνταστη πολυτέλεια», — νᾶμαι τότες στὰ γόνατά σας.

Κι ἂν ἔχω ἐγκολπωθεῖ ὅλες σας τίς ἀναμνήσεις, — κι ἂν εἶμαι ἐκεῖνη πού ξέρει νὰ σᾶς δένει σφιχτά, — θὰ σᾶς πνίξω.

* * *

Τέντωσα σκοινιά ἀπὸ καμπαναριδὸ σὲ καμπαναριδὸ γιρλάντες ἀπὸ παράθυρο σὲ παράθυρο· χρυσὲς ἀλυσσίδες ἀπὸ ἄστρο σὲ ἄστρο, — καὶ χορευῶ.

(Les Illuminations)

ΑΛΛΟΤΕ, ΑΝ ΘΥΜΑΜΑΙ...

*Αλλοτε, ἂν θυμάμαι καλά, ἡ ζωὴ μου ἦταν ἕνα συμπόσιο ὅπου ξανοίγονταν ὅλες οἱ καρδιές, ὅπου κυλοῦσαν ὅλα τὰ κρασιά.

"Ἐνα βράδι, κάθισα τὸ Κάλλος στὰ γόνατά μου. — Καὶ τὸ βρῆκα πικρὸ. — Καὶ τὸ βλαστήμησα.